

KOVÁCS KISS GYÖNGY

KOLOZSVÁRI HÁZAK ÉS LAKÓIK

Kolozsvár lakosai a történelem során jó néhányszor bebizonyították, birtokában vannak a „nagy titoknak” is: egy város olyan, amelyenné azt polgárai tesz. A történelmi Kolozsvár „kincseit”, szellemieket és anyagiakat egyaránt, városlakó polgárai teremtették.

A nyagi és szellemi tényezők egyaránt megkerülhetetlen adalékai a várostörténetnek, így vonatkozik ez Kolozsvárra is, az egyik legjelentősebb és leghosszabb múlt-ra visszatekintő magyar városok egyikére, amely hosszú ideig szabad királyi városként falainak és polgárai fegyvereinek védelmében élte a történelem mindennapjait, és amely önerőből, a városi közösség szorgalmával – viribus unitis – gyarapodott a századok folyamán „kincses” várossá.

Alap kiváltságlevelét Kolozsvár I. Károly (Róbert) uralkodótól nyerte 1316-ban, ezt 1331-ben privilégium követi, mely mentesíti a város polgárait a külső bírói joghatóság alól.¹

A városi települések hierarchiájának legmagasabb jogállásába, a szabad királyi kerített város státusába Zsigmond király 1405-ös kiváltságlevelé helyezi Kolozsvárt,² és ezzel újabb korszak nyílik a település történetében. Fél évszázaddal később a város szász és magyar rendi nációi „uniót” kötnek Kolozsvár közös, egyenlő arányban történő igazgatásáról, és ezt a meg-egyezést erősíti meg Mátyás király, Kolozsvár szülötte 1468-ban. A továbbiakban gyarapodnak a privilégiumok, a város megalkotja a maga belső életét szabályozó törvényeit, a státútumokat, lankadatlan a gazdasági prosperitás, így a 16. század második felére mintegy megszilárdul az öntudatos kolozsvári polgárok „republikája”, amelynek lakói és tisztségviselői esküsznek a civitas és a fejedelem iránti hűségükre. „Trans-

silvaniae civitas primaria” – áll Georg Houfnagel 1617-es metszetén, amely a Kőmál lábánál elterülő, várfalakkal körülkerített várost ábrázolja. Valóban „Erdély első városának” – vagy ahogyan egyes források említik: a metropolis Transsilvaniaéneak – virágkora a 16. század második fele.³ Az ekkori gyarapodást relevánsan tükrözik mind az adókönyvek, mind a tanácsi és törvénykezési jegyzőkönyvek, számadáskönyvek, végrendeletek, hagyatéki leltárak és osztálylevelek, mely utóbbiak bővelkednek a kor ízlésének megfelelő berendezési tárgyak, ékszerek, könyvek említésében.⁴

Ez a virágkor, az anyagi és szellemi prosperitás azonban a 17. század közepére-végére – belső és külső okok folytán egyaránt – már csak a múltat idézi, és a *kincses* város, a kolozsvári előjárók megfogalmazása szerint is, *romlott* várossá degradálódik.

A 17. század közepére Kolozsvár szabad királyi városból nemes várossá szerényül, és jöllehet hosszú évtizedek múlva visszanyeri szabad királyi város státusát, régi fényét nem sikerül újrapolíroznia. A felhalmozott értékek azonban nem sikkadnak el teljesen, és a későbbi korokban – kisebb-nagyobb megtorpanásokkal – folytatódik az előző korszak szellemi és tárgyi építkezése.

Az a tárgyi építkezés is, amely a „kincses” időszakban lendült igazából neki; a 16. század második harmadától a tehetősebb kolozsvári polgárok a mind erőteljesebben érvényesülő reneszánsz stílusban építetik házaikat, megteremtve ezzel a reneszánsz városképet. Szamosközy István szerint a 16–17. század fordulóján az Óvárban többnyire újonnan épített házak sorakoztak egymás mellett.⁵ A prosperáló civitas építészetiében a reneszánsz – jöllehet a városban már a 15. század elején megjelennek a reneszánsz elemek – a 16–17. században teljeseedik ki, ekkoriban például az osztálylevelekben a házak megállapított becsúrára figyelmeztet az igényes épületek számának szaporodására. A város egyik legtekintélyesebb patríciuscsaládja, a Beuchel-Stenczel família tagjának, Stenczel Imrének elhunytá után például, az 1637. február 16-án kelt, igen gazdag osztálylevelében a „belől Monostor uccában, az Óvár szegeletén” álló „cseperes házat” 3200 rénes forintra becsülik az osztóbírák.⁶ Ekkor öltöznek reneszánsz díszbe a Piac tér épületei, kezdve a keleti oldalon a Wolphard–Kakas-házzal, melyet számos más lakóépület: a Bogner(Gellyén)-ház, a Rósás-, Püspöki-, az úgynevezett nagy lábas ház, valamint a Filstich család lakóházai követnek.⁷

E századokban más, közép- és fejedelemség kori városhoz hasonlóan Kolozsváron is méreteiket-relevanciájukat tekintve az egyházi jellegű építmények (templomok, kolostorok, plébániaházak), valamint elenyésző számban a köz(össégi) épületek (tanács ház, ispotályok, aranyváltó ház, iskolák) a jelentékenyek, a város arculatát mégis a polgárok emelte házak alakítják, és a városképet mind a helyi lakosság, mind a kül- és belföldi utazók szemében ezek határozzák meg. Az említett kort követően a Habsburg-uralom berendezkedésével annyiban változik a kép, hogy a katolikus restauráció folyamán a barokk jegyében megindulnak a nagyobb szabású egyházi és – ezzel párhuzamosan, az új főhatalom védelmében – a katonai jellegű építkezések. A 18. században pedig, mikor megszűnik a nemesség letelepedési tilalma Kolozsváron, az ideköltözött kormányhivatalok, fiskális intézmények épületei mellett megjelennek a mágnáspaloták is, valamint a kereskedők-vállalkozók többszintes ingatlanai, hogy aztán a 19. század végétől olyan, városrendészetileg is funkcionális középületi szerkezet épüljön ki, amely a két világháború között jóformán semmi kiegészítésre nem szorul.

A következőkben néhány kolozsvári polgárról kívánunk szólni, akik egy-egy adott időszakban Kolozsvárt a városképet stílusában meghatározó vagy a civitas közössége életében szerepet játszó épületekkel gyarapították. Jóllehet más-más korokban éltek, és a társadalmi hierarchia különböző fokán álltak, egy tulajdon-ságuk közös volt: építeni-szépíteni kívánták városukat, és egyénileg vagy családjukkal együtt beírták a nevüket Kolozsvár történetébe.

A Wolphardok: Adorján és István, Kakas István, valamint Szathmáry Elek és a főtéri Wolphard–Kakas-ház

■ Az építetők, illetve tulajdonosok nevére és a kollektív emlékezetre hagyakozva a kolozsváriak nevezték Wolphard–Kakas-háznak, Rása-háznak, Báthory-háznak (gyakran össze is tévesztve az épületet a téren átellenben álló Kakas-házzal, ahonnan, a hagyomány szerint, Báthory Zsigmond 1594-ben végignézte az ellenzéki főurak egy részének kivégzését), majd 19. század végi tulajdonosáról Szathmáry-háznak. Kolozsvár egyik legjellegzetesebb és legismertebb reneszánsz épülete ez. 16. századi tulajdonosai Erdély humanista kultúrájának három nemzedéken keresztül releváns képviselői.⁸

Az építkezéseiről ismert Wolphard vagy Enyedi Adorján – 1529-től Kolozsvár utolsó katolikus plébánosa – külföldi tanulmányok végeztével tér haza Erdélybe, végső stációként Kolozsvárra, ahol irodalombarát és humanista bibliofil tevékenységet folytat. Műpártoló mivoltát, a reneszánsz művészethez való viszonyulását éppen kolozsvári házának 1534–1541 között keletkezett faragványai alapján szokás megítélni.⁹ A földszintes épületet, amelyhez csere révén jutott hozzá, emeletessé alakítja. A plébános háza a továbbiakban előképűl szolgál Kolozsvár kibontakozó reneszánsz építkezésének.¹⁰

Házát a peregrinációját követően Kolozsvárra visszatért unokaöccse, Wolphard István, a város tudós, asztrológiában jártas főbírája örökli meg, aki 1567–1579 között folytatja az épületnek Wolphard Adorján halálakor félben maradt megnagyobbítását, egyebek közt ő tervezi és alakíttatja ki az úgynevezett zodiákus termet is, amelynek boltozata a csillagjegyek díszítette gyámokra nehezedik, közrefogva Mátyás király hollós címerét.¹¹

Wolphard István halála után, közvetlen leszármazott hiányában – esetleg az atyafiak kielégítésével – a házat felesége, Barát (Münich) Zsófia örökli, aki később Kakas István felesége lesz, így az épület következő tulajdonosa a fejedelmi pronótárius Kakas István, akinek politikai és közéleti pályája jóval túlnövi a város kereteit, ugyanis fejedelmi követként megfordul Lengyelországban, Angliában, majd Prágában, hogy II. Rudolf császár idején Perzsiában váljék követségvezetővé. Kakas István a mai Iránban, Lahijanban hal meg 1603-ban.¹² (Barát Zsófia egyébként az 1599 és 1601 közötti adókönyvekben férje nevének – a feleségi vagy özvegyi státust kifejező – német *-in* ragú formájában, Stephen Volfardinként szerepel adózóként. A Magyar utcai fertály theatrumnak nevezett, a nagy-piac keleti során nyilvántartott ház szomszédai az akkor legtöbb adót fizető, tekintélyes polgárok. Az adókönyv adatai szerint: Leorincz Schmelczer, Endres Beuchelt – azonos a Stenczel néven is ismert alkirálybíróval –, Emrich Bogner – azaz a város történetében jelentős szerepet játszó Gellyén Imreként feltűnő főbíró –, Stephen Volphardin. Valamennyiükre 6 rovást, a legmagasabb adókulcsot vetik ki.)¹³

A házat feltehetőleg a szomszédság jogán vásárolja meg utóbb Kakas István-tól Bogner (Gellyén) Imre, akkoriban csillagászati összegért, 3700 forintért.¹⁴ (Összehasonlításképp: akkoriban egy tehetősebb polgári ház ára Kolozsváron 1000–2000 forint, a szerényebbek 200–500 forintot érnek, de ismeretes 125 forintos kis ház is.¹⁵) Egy 1614. december 19-ei jogfenntartó nyilatkozat azonban arra utal, hogy Bibartzfalvi János és felesége, Öttves Anna folytatni kívánja azt a pert, amelyet néhai Jacobinus János (városi nótárius és fejedelmi kancellári titkár) és akkori felesége, Öttves Anna indított Gellyén Imre ellen a néhai Kakas István házának eladása ügyében¹⁶

A 19. század végén az épületet a jómódú Szathmáry Elek „ékszerárus” vásárolja meg, aki 1893-ban a városi törvényhatóság legtöbb adót fizető tagjainak névjegyzékében a 25. helyen szerepel.¹⁷ Ekkorra már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium keretein belül megszervezésre kerül a műemlékvédelem, amely, ha a 18. század végén, 19. század elején is működött volna, az „urbanizáció” jegyében a városfalak, kapuk, bástyák és tornyok lebontása talán nem pusztított volna el megannyi műemlék épületet. 1893-ban azonban a miniszter, miután értesül arról, hogy Szathmáry le kívánja bontatni a Wolphard–Kakas-ház egy részét, közbelép, és 1893. március 28-ai keltezéssel az alábbi miniszteri leirat érkezik Kolozsvár szabad királyi város tanácsához:

„Értésemre esett, hogy Kolozsvár város főpiacán fekvő, ún. Báthory-ház, mely reneszánsz korabeli, igen értékes műemlék, a lebontás veszélye fenyegeti.

Mínthogy az 1881. évi XXXIX. t. c. a műemlékek fenntartásáról intézkedik, és annak 4. 7. és 16. [paragrafusai] az ezen épületek érdekében a teendőkről felvilágosítást nyújtanak, felelősség terhe alatt fölhívom a Tanácsot, hogy a szóban lévő műemlék fenntartása érdekében a törvény szabta eljárást foganatosítani és eljárásának eredményéről hozzám jelentést tenni szíveskedjék.”

A tanács ennek megfelelően be is kéri az ingatlantulajdonost, és felkéri, nyilatkozzék szándékai felől. Szathmáry Elek nyilatkozatát 1893. április 8-án veszik jegyzőkönyvbe. Ez így szól: „Nyilatkozat. Szathmáry Elek kinyilvánítja, hogy szóban forgó házát a jövő év tavaszán átalakítani készül; mi célból a házat részben le is fogja bontani. Ennél fogva a fenntartás iránt semmi kötelező nyilatkozatot nem tehet.”¹⁸

A választ a városi tanács jelenti a minisztériumnak. A ház további sorsa bizonytalan. Tény azonban, hogy a későbbiekben, amíg bank működött az átalakított ingatlanban, a műemlékrészletek mind az épületbelsőben, mind az udvari részen fennmaradtak. A szocialista „építés” korában az épület egy része a könyvterjesztő vállalat használatába kerül. A korabeli sajtóhírek szerint „gyakorlati okokból” az udvar felőli részben az ablakok megsérültek (sic!).

Vicei Máté, a Vicei-ház

■ A Piactér egyik legimpozánsabb sarokháza a Vicei-ház a Széna utca szegletén, Zeller Ferenc szomszédságában. Az 1627. szeptember 3-án keltezett, Vicei Máté halálát követően készített osztálylevél tanúsága szerint értéke 3200 forint. A ház két része a város örökösödési „törvényei” szerint Vicei Máté legkisebb fiát, Jánost, egyharmada legidősebb lányát, Vicei Margitot illeti.¹⁹

A Vicei család Kolozsvár közéletében a 16. századtól játszik jelentékeny szerepet, a család tagjai közt szerepel esküdtpolgár, főbíró és bécsi diák. A korabeli források a famíliát a legrangosabb patrícuscsoportok közt említik.²⁰

Vicei Máté a 16. század hatvanas évei Kolozsvárja főbírájának, Vicei Mihály-nak a fia, gazdag „áruspolgár”, kereskedő. Tanulmányai egy részét külhonban végzi, feltehetőleg ezért is szabja meg végrendeletében, hogy három kiskorú fia is tanuljon külföldön, lásson világot. E célból a halálát követően összeállított osztálylevél tanúsága szerint a testamentum alapján a rájuk eső vagyonrészben felül fejenként mindhármuknak tanulmányaik folytatására és „idegen országokban való peregrinálására” 150 forintot hagy.²¹

Vicei Máté, jóllehet 1580-ban bejegyzik az ötvöscéh tagjai közé,²² jobbára „árusemberként” tevékenykedik, idegen országokban folytatott nagybani kereskedelmi tevékenysége – többszekérnyi áru oda és vissza – a város harmincad-könyveiben követhető nyomon.²³ Művelt polgár, halála után a leszármazottak több kötetet – 11 evangéliumot, köztük 7 „deák” nyelvűt és egy „grammaticát” – örökölnek.²⁴

A városnak gyakran van szüksége olyan „becses” ajándékokra, akár a fejedelem, akár a főurak számára, amelyeket Vicei Máté boltjaiból szereznek be. A számadáskönyvekből kitűnik, nemegyszer ad el a városnak igényes díszítésű fegyvert, aranyat, ékszert, külhoni csecsebecsét.²⁵

Örökölt vagyonát tovább gyarapítja ingatlanokkal – így a Piactér és a Széna utca szegletén fekvő „Vicei-házzal” is. Az épület, amelyet előbbi tulajdonosa 1000 forintért zálogosított el,²⁶ utóbb, az ő építtetéseit követően nyeri el reneszánsz külsejét, és éri el az említett 3200 forintot.

1601-től többszörösen vállal városi/közösségi szerepeket: tagja a százférfiak tanácsának, szenátor, vicekapitány és nemegyszer külhonba menesztett küldöttségek tagja. Szenczi Molnár Albert naplójában a kolozsvári új kálvinista eklézsia fő jötevőjeként említi,²⁷ de más munkáiban is megemlékezik róla.

Amikor Báthory Gábor elfoglalja Nagyszebent, Michael Lutsch szebeni polgármester nála helyezi biztontságba javainak és pénzének egy részét, illetve hozzá menekíti nevelt fiát.²⁸

1615 után Bethlen Gábor többször száll meg Vicei Máté házában, „ahol a fejedelem elszállásolására költséges építkezések és berendezések folytak a város pénzén”, amellyel ő – természetesen – utólag elszámol.²⁹

Kálvinistaként kétségtelenül szüksége van egyháza megerősítésére, hiszen az unitárius többségű városban társadalmi súlya, kapcsolatai és tehetős mivolta ellenére sem futhat be fényes közösségi karriert – nem választják például sem fő-, sem királybírává. Megmarad azonban – vagyona, műveltsége, életformája, közösségi szerepvállalása alapján – a „kincses város” legtekintélyesebb kálvinista polgárai egyikének, aki az erdélyi reneszánsz kolozsvári meghonosításában úttörő szerepet játszik.

Vicei Máté halála után a ház többször is gazdát cserél, mígnem a 18. században a gróf Rhédey család tulajdonába kerül.

A Taufferek és a Torony utcai Tauffer-ház

■ A Taufferek nem az évszázadok óta a várost felvirágoztató, építő, a magyar rendi nációval Kolozsvárt együtt igazgató és gyarapító szász náció tagjainak késői utódai. A Nyugat-Magyarországról származó, jó kárposok hírében álló Tauffereket báró Samuel Brukenthal gubernátor Bécsből hozatja Szebenbe. Miután azonban a Főkormánysház (Gubernium) Bánffy György gubernátorsága idején, 1790-ben átteszi székhelyét Kolozsvárra, a Taufferek is átköltöznek a város-

ba, ugyanis megrendelőik zöme – feltehetőleg – a szintén Kolozsvárra költözött főkormányzói hivatalviselőkből kerül ki. Itt, Kolozsváron gyökerezik meg a 19. században az a valóságos kereskedődinasztia, amelynek tagjai rövidesen részt vesznek a város különböző testületeiben, pénzügyi és általában gazdasági élete tevékenységeiben. Itt mintegy „kolozsvári Buddenbrook-ház” építenek ki, közéleti súllyal, befolyásos rokonsággal, kapcsolatokkal. A család legtekintélyesebb tagjai – talán nevezhetjük őket családfőnek – az elsők között vannak, akik következetesen kereskedőknek vallják magukat, és nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy az egykori árusembereket felváltó, vegyes származású kereskedőrétegnek rangja legyen a városban. Van köztük olyan azonban, aki megmarad a jól jövedelmező kárpitoságnál, mint az a „tapicer”, azaz kárpitos Tauffer János, akinek már 1815-ben kertje van a Külső (Felső) Szén utcában, ahol később ház is épül.³⁰ Az 1832-ben született Tauffer Gyulának az anyakönyvben apjaként bejegyzett Josephus mestersége „mobiliium confector”, azaz bútorkészítő.³¹ Ez a Gyula, miután a Torony utcai Tauffer-ház északi szomszédságában, Ónodi Veress Ferencnél kitanulja a fényképészetet, 1865-ben az említett, Torony utcai családi házban megnyitja a város második jelentős fényképészeti műtermét. Őt viszont már nem innen, hanem a Felső-Szén utcai lakásáról temetik.³²

A kolozsvári kereskedő- és iparoséletben a 19. század elején megjelenő Taufferek, Ferenc, János és József még nem a város szülöttei. Úgy véljük, közülük az 1782 táján született Ferenc a legidősebb. (1873-ban bekövetkezett halálakor életkorát kilencvenegy esztendőre teszik.) Erre utal az is, hogy amikor 1818. január 25-én Tauffer János feleségül veszi Tilsch Annát, az egyik házassági tanú testvére, Ferenc. János születési évét nem ismerjük, de házasságának fent említett éve arra utal, hogy idősebb Józsefnél, aki 1821. március 5-én huszonnégy évesen (tehát 1797 táján született) diszpenzációval feleségül veszi a tizenöt éves Rosalia Bruckert. A család kolozsvári alapítói ezek szerint (I.) Ferenc, (I.) János és (I.) József.³³

János kárpitosmester, a kolozsvári társadalmi hierarchia magasabb fokaira viszont (I.) Ferenc és (I.) József emelkedik. Közülük elsőként Tauffer Ferenc nevével találkozunk a városi jegyzőkönyvekben. 1815-ben ugyanis a kolozsvári asztaloscéh bepanaszolja a városi tanácsnál Szábel Boldizsár és Tauffer Ferenc helybeli kereskedőket, hogy „idegen országról hozott asztalosmunkákkal kereskedvén, az idevaló asztalosoknak élelmeket elveszik”. Válaszában a két kereskedő arra hivatkozik, hogy őket „a helyi publicum kérte arra, hogy az idevaló asztalosok alkalmatlanságaitól megmenekedjenek, mert azok 1° sokkal rosszabb és alábbvaló munkát készítenek, 2° felettébb való és sokkal drágább áron, 3° amit négy hétre fogadnak, esztendeig se készítenek el”. A város ugyan főkormányzói rendeletre hivatkozva a bútorok árusítását az országos sokadalomra korlátozza,³⁴ ám Taufferék kereskedelmi tevékenységét ez az intézkedés nem befolyásolja, ez tovább virágzik, a család szerepe a város közéletében felértékelődik, és valamikor a század harmadik évtizedében felépül a Torony utca 1. szám alatti kettős tagolású, de egyetlen kapubejáratos Tauffer-ház. Az építés idejének pontos meghatározását nehezíti, hogy a 19. század első feléből a városi levéltár nem őriz házépítési engedélyeket, tervrajzokat, hiszen az 1838-ban létrehozott városi építésügyi bizottság hatásköre jórészt az újonnan épült házaknak a házsorok vonalához történő igazodása ellenőrzésében merül ki.³⁵

Az építetők feltehetőleg Tauffer (I.) Ferenc és (I.) József, nevükkel ugyanis Torony utcai lakosokként többször találkozunk még az idők folyamán, bár az in-

gatlanhoz inkább Tauffer József neve kötődik. Ő az, akit ebből a házból temetnek is.³⁶ A harmadik „építő” Tauffer (I.) János, aki a Mátyás király utca – Főtér északi sarkán emelteti a Tauffer-házat, amelynek kapuját az építető névbetűje díszíti.³⁷

Az óvári Torony utcában épült Tauffer-házat Kelemen Lajos az „újklasszikus ízlés egyik legnagyobb és legjobb kolozsvári” alkotásának minősíti,³⁸ amelynek arányai az utca viszonylagos keskenysége dacára is érvényesülnek, és amely ingatlan nemcsak az újklasszicizmus építészeti stílusának, de a polgári jómódnak is emléke.³⁹ A sarokház keleti, ugyancsak újklasszicista szomszéd épülete szintén a Taufferek tulajdonát képezi.

A város köz- és gazdasági életében egyre számottevőbb szerepet játszó, kereskedő Tauffereknek jó érzékük van ahhoz, hogy óvárbeli házukat a társadalmi érintkezés (és ezáltal a családi kapcsolatteremtés) egyik gócévá alakítsák. Itt nyílik meg az első kolozsvári polgári olvasó, a későbbi kávéházak, kaszinók elődje. Itt évi 6 forint tagsági díj ellenében az érdeklődők egyaránt hozzájutnak a bel- és külföldi újságokhoz, folyóiratokhoz, ugyanakkor az itt töltött idő – az olvasási kultúra terjesztésén túlmenően – oly zárt körű kapcsolatokat hoz létre, amelyek 1838 őszén már lehetővé teszik a kolozsvári polgári társalkodó – a későbbi Kolozsvári Magyar Nemzeti Kaszinó elődje – létrejöttét.

De szélesebb körű érdeklődést és jó üzletet jelent a bálterem, a „bálszála” kialakítása is, amelynek sikeres működése a konkurencia legyűrésén, a jó szervezésen és minél változatosabb szórakozási lehetőségek megteremtésén múlik.

Közismert, hogy a 16. század vége felé az életkedvet erősítő, ám a morálokat „lazító” reneszánsz hatások megfélemezésére a vagyoni gyarapodás mellett az erkölcsi élet tisztaságát is szem előtt tartó város az akkori unitárius plébános, a vallásalapító Dávid Ferenc intésére megtiltja a hagyományos farsangolást, az éjszakai, bábus-álarcos, farsangi maskarás mulatozást, lármás éjszakai szánkázást.⁴⁰ Az idővel enyhült intézkedések a 19. század elejére teljesen megváltoznak. Erdély ekkor már a Habsburg Birodalom részeként a zsarnokság korszakát éli. A Taufferek kereskedelmi és közéleti szereplésének kezdetekor, a ferenci reakció megújítja módszereit, eszközeit. Az 1793-ban újonnan felállított rendőrmisztérium az utókornak is példamutatóan megszervezi minden megmozdulás és társas esemény kordában tartását. A vigasságokat ugyan nem lehet betiltani, időpontjukat és a helyszínt azonban meg kell határozni. Ebben a légkörben, még mielőtt a Taufferek felépíttetik óvári házukat és benne a „bálszálát”, a Főkörmányszék már 1815-ben meghatározza a farsangi bálók megkezdhetőségének időpontját. A vonatkozó főkörmányszéki rendeletet a városi tanács január 3-án tudomásul veszi, és a parancsolatnak megfelelően commissariusokat nevez ki, akik a főnótáriussal karöltve biztosítják a városi bálók zökkenőmentes lefolyását, illetve azt, hogy a rendezők a „taxákat” megfizessék. Majd a Főkörmányszék megismétli és kiegészíti azt a rendeletet, amit a tanács január 15-én tárgyal. E kiegészített rendelet közli a városi tanáccsal, hogy a Gubernium a maga részéről is bálbiztosokat nevez ki. Ez időben azonban „maskarás bált” csak a város tulajdonában lévő Vigadó, közismerten a Redut árendátora rendezhet. A hatalom pedig éberrel vigyáz a biztonsági intézkedések betartására. A városnak kötelességévé teszi annak kihirdetését, miszerint „az Redouti maszkurás bálban senkinek is semmi némű fegyverrel és sarkantyúval bémenni szabad nem lészen”. Ezt a tilalmat a város köteles kinyomtatni és minden házba eljuttatni.⁴¹ A jól jövedelmező bálók, multságok rendezése terén Kolozsváron éles konkú-

rencia alakul ki. A városi tanács 1815. szeptember 11-ei ülésén a főbíró ismereti azt a panaszt, amellyel a „város bálházának”, a Redutnak az árendátora fordul a tanácshoz, aki előadja, hogy Bogdánfi Antal bálja miatt nagy „kárt és hátramaradást” szenvedett. A tanács határozata értelmében bálakat ezentúl csak rendre, „alternatim” lehet tartani. És mivel „a városé lévén egyedül a bálók tartása jussa”, amikor az árendátor bált rendez, senki a „privatusok” közül ne tesse ezt. A farsangi konkurencia az árendátor és a polgárok között kiéleződik, ezért 1815. december 19-én a főbíró arra vonatkozóan kér határozatot a tanácstól, hogy „a közelebb jövő farsangon szabad lészen-e minden más bálházat tartó privatusoknak azokon a napokon bálakat tartani, amelyekben a Redutban maszkaras bál tartatik”. A tanácsi határozat a következő: „a bálók, nevezetesen a maszkaras bálók tartása egyedül a közönséget illetvén, ezen végre nevezetes költségű épületet tartatván, ennek jövedelme, csonkítása, eltávoztatása tekintetéből is, azokon a napokon, amelyeken a maszkaras bálók tartatnak, a bálók tartása a Felsőleges Királyi Igazgatótanács rendelete szerént is nem engedtetetik.”⁴² A bálók tartását illető konkurencia, a városi érdekek vázolt helyzete a Tauffer-ház megépítése előtti évek helyzetére utal. A versengés a továbbiakban sem szűnik meg, a bálházak működtetésének rendje a Tauffer-ház megépítését követően sem sokat változik, ennek ellenére a jelek szerint a „privatusok” közül Taufferék azok, akik a leggrandiózusabb és legközkedveltebb bálszálát tartják fenn Kolozsváron. Erre utal az is, hogy mikor az olasz vívómesterből tekintélyes vállalkozóvá vált Gaetano Biasini Kül-Torda utcai átalakított fogadójában megnyitja báltermét, arra hivatkozik, miszerint Wendler Károly, a Redut árendátora – aki egyedülként jogosult álarcosbált rendezni Kolozsváron – helyszűke miatt nem tartja megfelelőnek Tauffer József bálszáláját „mascarásteremnek”, ezért ajánlja fel ő maga fogadójának nyolcszáz személy fogadására alkalmas termét Wendler számára.⁴³

A Tauffer család tagjainak társadalmon belüli emelkedése már a Tauffer-ház megépítése előtt megkezdődik. Tauffer (I.) Ferenc tagja a városi tanácsnak, és hosszú éveken keresztül tölti be a városgazda tisztét. Ebben utóda a 16–17. századi kolozsvári sáfárpolgároknak, akiknek számadásai oly sok történeti, művelődési, gazdasági adatot hagyományoztak az utókorra. A városgazda ugyan már a birodalom kamarai igazgatásának megfelelően jár el, a tanácsnak benyújtott jelentései alapos és modern számviteli ismeretekről tanúskodnak, feladata pedig elsősorban a város igencsak zilált pénzügyi helyzetének egyensúlyban tartása. Valószínűleg ebben a minőségében vesz részt Tauffer Ferenc az úgynevezett státua megépítéséhez szükséges pénzalap begyűjtésében. (A zsarnok I. Ferenc ugyanis felöltve a „jó császár” hagyományos mezét, 1817-ben feleségével Erdélybe látogat, hogy így „közel kerüljön” alattvalóihoz. 1817. augusztus 18–27-e között Kolozsváron tartózkodik, ahol a főtéri Bánffy-palotában van szállása. A városi tanács e látogatás apropóján dönt úgy, hogy a „megtisztelő” vizit emlékére közadakozásból emlékoszlopot állíttat. A pénzgyűjtéssel és a befolyt összegek kezelésével Forrai Györgyöt bízzák meg. Ám a lakosság lelkesedése távolról sincs arányban a tervezett pénzalap gyarapodásával, így kényszermegoldásként Topler Imre orátor – a közgyűlés előlölője – valószínűleg a nemességszerzés reményében vállalja az emlékmű befejezéséhez szükséges összeg kiegészítését. Az emlékoszlopot végül is 1831-ben avatják fel.⁴⁴) A szomorújelentés szerint Tauffer Ferenc szabad királyi Kolozsvár hosszas időn át választott polgára és nyugalmazott városgazdája – amint erről fentebb szó esett – 1873. július 21-én, kilencvenegy éves korában végelgyengülésben hunyt el. A Tauffer-híd lábánál

álló, Külső-Szappany utcai saját házától temetik a köztemetőben álló családi sírboltba.⁴⁵ Fia, (II.) József a kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár szövetkezet vezérigazgatójaként 1888. július 1-jén, hetvenhárom évesen hal meg. Őt a Főtér 31. szám alatti lakásáról temetik, szintén a családi sírboltba.⁴⁶ Az említett sírbolt ma már nem azonosítható.

Az 1825. november 24-én Tauffer (I.) József és Rosalia Brucker fiaként született Tauffer (II.) József kereskedő, a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara, a városi törvényhatósági bizottság tagja a Torony utcai Tauffer-ház tulajdonosaként 1887. december 3-án, életének hatvanharmadik évében hal meg, Torony utcai házából temetik a köztemetőben lévő családi sírkertbe. (A sírkertből még fennmaradt a Házsongárdi temető Kertek részében a Tauffer „Madonnás kereszt”, a betleni Bethlen család kriptájától északnyugatra, nem messze a kerítéstől.)

A Taufferek házasságaik révén olyan tekintélyes polgárcsaládokkal kerülnek atyafiságos viszonyba, mint a Korbulyok, az Andraschofszkyak, és a szomorújelentések tanúságai szerint nemcsak Kolozsváron, de a Monarchia egész területén jelentős tisztségeket töltenek be az idők folyamán. A 20. század elején özvegy Tauffer Józsefné hét ingatlannal rendelkezik a városban, köztük a Torony utcai házzal. Utóbbi 1920-ban dr. Schilling Dezső vásárolja meg.⁴⁷ A tulajdonosváltozások és viszontagságok ellenére az óvári Tauffer-ház a város helytörténetében és az utókor emlékezetében a városépítő család központi székhelyeként marad meg, amely jelentős góca mind a kolozsvári gazdasági életnek, mind a társadalmi érintkezésnek.

A Szábelelek és a „hat szegény, elaggott férfiak” ápolására létrehozott kórház

■ Az 1953-as kolozsvári műemlék-összeírásban az egyszerűbb empire stílusú kis házak között szerepel ugyan a Vár (Kis-Búza) utca 8. szám alatti Szábel-ház, de a homlokzatán elhelyezett, rendeltetését megvilágító szövegre nem történik utalás.⁴⁸ B. Nagy Margit – aki példás rendszerességgel gyűjtötte össze többek közt a 19. századi Kolozsvár művészet- és építészettörténeti adatait – adatgyűjtésében már szerepel a szöveg, 1996-tól az olvasóközönség is tudomást szerezhethet erről,⁴⁹ jöllehet e magánalapítású szociális intézménynek, az elaggott, beteg öregek ápolására létesített kórháznak az emléke nem él a köztudatban, és a helytörténetírás sem foglalkozott vele érdemben.

A városnak a közösség idős, elesett tagjairól való szociális gondoskodása már a középkorban intézményesül, a 14. századtól folyamatosan jelen vannak a kolozsvári ispotályokra vonatkozó adatok.⁵⁰ De a különböző társadalmi közösségek, kalandosok, céhek alapszabályai is azt bizonyítják, hogy a nehéz helyzetbe került tagok gyámolítása, segítése a státútomokban rögzített kötelessége az illető közösségnek.⁵¹

Szábel Boldizsár aggkórház-alapítása viszont némiképp eltér az említett közösségek szociális-karitatív tevékenységétől, és mindenképpen figyelemre méltó kezdeményezés, ugyanis arra az időre datálódik, amikor az előbbi tevékenységek lanyhuló tendenciát mutatnak. Szábel Boldizsár, a közösségéért felelősséget érző, tekintélyes városi polgár már egy újabb korszak, a kialakulóban lévő polgári társadalom alakjának prototípusa, aki – akár politikai, társadalmi, szociális vagy művelődési téren – egyéni kezdeményezőként vállal szerepet.

Az örmény eredetű Szábelek⁵² a Taufferekhez hasonlóan ugyancsak a 18–19. század fordulóján jelenhetnek meg Kolozsváron. Rájuk vonatkozóan azonban lényegesen kevesebb levéltári anyaggal rendelkezünk, mint a Taufferek esetében, beleértve az egyházi anyakönyveket és szomorújelentéseket is. Utóbbiak arra utalnak, hogy a család erősen német kötődésű, a magyar nyelvű szomorújelentések mellett ugyanis jó néhány német nyelvű is található.

A Kis-Búza-Vár utcai ház homlokzatán elhelyezett tábla így tanúsítja az aggkórház létesítését:

SZÁBEL BOLDIZSÁR
ISTENES ALAPITVÁNYI VÉGRENDELÉSE SZERINT
MARADIKAI ÁLTAL HAT SZEGÉNY EL AGGOTT
FÉRFIAK ÁPOLÁSÁRA 1815-ben LÉTRE
HOZATOTT
KÓRHÁZ
ÚJBÓL ÉPÍTETETT FIA, SZÁBEL MENYHÁRD
GYÁMNOKSÁGA ALATT ÉS KÖLTSÉGÉN
1844-BEN

Az 1747 táján született és 1815. május 6-án, hatvannégy éves korában elhunyt Szábel Boldizsár végrendeletileg kifejezett akaratnyilvánítását utódai még abban az évben teljesítik. Ezt igazolja az az anyakönyvi bejegyzés, amely szerint Szábel Boldizsár *mercator primarius et fundator*, azaz tekintélyes kereskedő és alapító. Özvegye szintén még ugyanabban az évben halálozott el,⁵³ fia, Menyhárd, aki 1844-ben újjáépítette a kórházat, 1814-ben született. Viszont az a Szábel Boldizsár kereskedő, akit ugyancsak 1815-ben – november 27-én – a városi tanács Tauffer Ferencsel meghallgat a kolozsvári asztaloscéh panaszja nyomán, nem azonos az alapító Szábel Boldizsárral, hanem ugyanaz a személy, aki 1815. december 22-én „a tanács számára még ezen esztendő elein újesztendei ajándékba vásárolt peniculusok és plajbászok iránt 68 rénes forint 32 krajcárkba asszignáltatni kéri”.⁵⁴ Az 1830-as évekről a sematizmusok is – Xenodochium Szábelianum néven – nyilvántartják az aggkórházat a humanitárius társaságok és intézmények sorában. Legfőbb gondnoka az erdélyi római katolikus püspök, gondnoka pedig a család képviselőiben az örökös, Szábel Menyhárd.⁵⁵ Az 1869. évi háztulajdonosi névjegyzékben a Kis-Búza-Vár utcai, akkor 7. szám alatti épület Szábel-kórházként, a 20. század elején az új számozás szerint 8. szám alatti ingatlan Szábel-aggházként szerepel.⁵⁶

A szomorújelentések tanúsága szerint a Szábelek – akárcsak a Taufferek – fel tűnnek a Monarchia különböző részein. Az 1855. december 11-én elhunyt Rajmund Szábel német nyelvű szomorújelentése szerint gyakornokként tevékenykedett a kolozsvári kerületi pénzügyigazgatóságon,⁵⁷ míg az 1907. július 29-án Budapesten elhalálozott Szábel Boldizsár nyugalmazott m. kir. hadbíróként működött. A család rokonságban áll a – szintén örmény – Szenkovics és Gajzágó családokkal.

Egy városnak nemcsak falai, épületei, de lakosai is vannak, szellemisége és története. Amely századok „zavaros időiről” és átmenetileg békésebb korszakokról – egyszerűbben, a túlélésről – egyaránt szól. És Kolozsvár lakosai a történelem során jó néhányszor bebizonyították, birtokában vannak a „nagy titoknak”

is: egy város olyan, amilyenné azt polgárai teszik. A történelmi Kolozsvár „kincseit”, szellemeket és anyagiakat egyaránt, városlakó polgárai teremtették.

■ JEGYZETEK

1. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. II. 1301–1339. Regesztákban, jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Bp., 2004. 263. és 710. sz.
2. Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*. Bp., 1888. 483. (A továbbiakban: JakabOkl.)
3. Vö. Jakab Elek: *Kolozsvár története*. I–III. Buda–Bp., 1870–1888. (A továbbiakban: Jakab 1870.) II. 17–357.; Kiss András: *Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 193. (A továbbiakban: Kiss András 2003); Kiss András: *Kincses Kolozsvártól – romlott Kolozsvárig*. Korunk 2006. 10. 3–10.
4. Jakó Zsigmond: *Az otthon és művészete a XVI–XVII. századi Kolozsváron*. In: *Kelemen Lajos Emlékkönyv*. Kvár, 1957. 361–393. (A továbbiakban: Jakó 1957); Kovács Kiss Gyöngy: *Rendtartás és kultúra. Századok, mindennapok, változások Erdélyben*. Marosvásárhely, 2001. 40–59. (A továbbiakban: Kovács Kiss Gyöngy 2001)
5. Jakó 1957. 366. 14. sz. jegyzet.
6. *A kolozsvári osztálybírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kovács Kiss Gyöngy. Kvár, 2012. 151. (A továbbiakban: Osztálylevelek); Jakó 1957. 368.
7. Mihály Melinda: *Kolozsvár főtere*. Rubicon. 2005. 2–3., 63–67.
8. Kovács András: *A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza*. Korunk. 2006. 10. 12–21. (A továbbiakban: Kovács András 2006)
9. Uo.
10. Uo.; Kovács András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*. Bp.–Kvár, 2003. 30–33. (A továbbiakban: Kovács András 2003)
11. Uo.
12. Uo.
13. Kolozsvári számadáskönyvek Kolozsvár város levéltárában (KvLt) 8/VI. 65–66., 131., 185–186. (A továbbiakban: KvSzám)
14. Kovács András 2003. 32.
15. Kovács Kiss Gyöngy 2001. 44.
16. KvLt Protocolla diversa vol. III/1. (Liber – decreta) 7140.
17. KvLt 1893. évi közgyűlési jkv. 9. sz. 15v 1.
18. KvLt Közigazgatási iratok 7170, 8409/1983. sz.
19. Osztálylevelek. KvLt Fasc. I. 132.
20. Herepei János: *A patricius nemzetségek művelődési szerepéhez* (Wicey Gáspárné Filstich Anna és családja.) In: Uő: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. I–IV. (A továbbiakban: Herepei: Adattár) Bp.–Szeged, 1965–1978. III. 540–552.
21. Osztálylevelek. KvLt Fasc. I. 132.
22. Gaal György: *Ház a Főtér sarkán. A kolozsvári Rhédey-palota*. Kvár, 2004. 27. (A továbbiakban: Gaal 2004)
23. Pap Ferenc: *Kolozsvári harmincadjegyzékek*. Buk.–Kvár, 2000; Kiss András: *Szenczi Molnár Albert pártfogója: Vicei Máté*. In: Uő: *Források és értelmezések*. Buk., 1994. 189–194. (A továbbiakban: Kiss András 1994)
24. Osztálylevelek. KvLt Fasc. I. 132.; Kovács Kiss Gyöngy 2001. 54–55.
25. Kiss András 1994. 191.
26. Entz Géza: *Kolozsvár késő barokk és újklasszikus házai*. Kolozsvári Szemle. II. évfolyam 2. sz. június 15. 112.
27. Kiss András 1994. 189.
28. Uo. 193. 37. jegyzet.
29. Uo. 193. 42., 43. jegyzet.
30. KvLt Protocolla 46. sz. Protocollum oeconomico-politico-politicum 1815. 530. (A továbbiakban: Protooecpol.)
31. Nem tisztázott, hogy az anyakönyvben mind születésekor, mind házasságakor apaként bejegyzett Josephus nem elírás-e. Ugyanis az 1887-ben elhunyt Tauffer János szomorújelentésében Tauffer Gyula az elhunyt testvérének, Tauffer Jánosnak fiaként szerepel. Ez utóbbi felvétést látszik igazolni az is, hogy 1890-ben Tauffer Gyulát „felső-szénucca 39. sz. lakásáról” temették. Viszont fennebb láttuk, hogy ez az ingatlan Tauffer János telkére épült.; Vö. Miklósi-Sikes Csaba: *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839–1916*. Székelyudvarhely, 2001. 202–203.

32. Szomorújelentések. Tauffer. (A továbbiakban: Szomorújelentések); Miklósi-Sikes Csaba: i. m.
33. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága. Egyházi anyakönyvek gyűjteménye.
34. Protooecpol 46. sz. 1815. 563–564.
35. Vö. Benkő, Margareta: *Probleme urbanistice ale oraşului Cluj în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. In: *Studii şi cercetări de istoria artei*. Seria Artă plastică. Tom. 14. nr. 2. 1967. 237–243.
36. Szomorújelentések
37. Kelemen Lajos: *Kolozsvári műemlék-krónika*. Pásztortűz 1938. 625.
38. Uo. 627.
39. Uo.
40. Kiss András 1994. 103–104.
41. KvLt Protooecpol 46. sz. 1815. évre, 2., 35–36.
42. KvLt Protooecpol 46. sz. 1815. évre, 434., 602.
43. Kiss András 1994. 135.
44. Jakab 1870. III. 713–721; Kelemen Lajos: *Az óvári emlékoszlop*. In: Kelemen 1982. 94–98., 349.
45. Bodányi Sándor: *Szabad királyi Kolozsvár város háztulajdonosainak névsora, melyet a régi házzszámok használata mellett összeállított ~*. Kvár, 1869. 31.; Szomorújelentések
46. Szomorújelentések
47. Oláh László: *A kolozsvári háztulajdonosok névjegyzéke*. Kvár, é. n.; Kelemen Lajos: *Kolozsvári műemlék-krónika*. Pásztortűz 1938. 626.
48. Debreczeni 1953. 236.
49. Lőwy Dániel – Demeter V. János – Asztalos Lajos: *Köbe írt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek*. Kvár, 1996. 155.; Asztalos Lajos: *Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár*. Kvár, 2004. 444. (A továbbiakban: Asztalos 2004)
50. Vö. *Kolozsvári ispotály-számadások*. I. *A Szentlélek ispotály számadáskönyvei 1601–1650*. A számadások szövegét közzéteszi Márton Tünde és Mihály Ágnes. A bevezetőt írta Rüszt-Fogarasi Enikő. Bp., 2006. 12.
51. Vö. Kiss András 1994. 83–103., 340–347.; Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparostársadalom a 17. századi Kolozsváron*. Kvár, 2004. 111–113.
52. Vö. Szongott Kristóf: *A magyarthoni örmény családok genealógiája, tekintettel ezeknek egymás közötti rokonságára s a vezeték- és keresztnevek etymológiai értelmére*. Szamosújvár, 1898. 160.
53. KvLt Anyakönyvek 71/42, 64, 68.
54. KvLt Protooecpol 46. sz. 1815-ből, 563–564, 603. 1.
55. 1833. évi sematizmus, 304.; 1834. évi sematizmus, 310.
56. Bodányi: i. m. 5.; Oláh: i. m. 1.
57. Amst-Praktikant der hierortigen Finanz Bezirks-Direction.

